

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

زمان چاپ: ۱۴۰۰/۰۳/۱۵

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

یادگیری مشارکتی و عوامل موثر بر آن

نرجس برجی زمیدانی^۱، فاطمه مهدیلو^۲، مریم عبدالهی^۳، اسمیه اسکندرزاده^۴، فاطمه کردی بلفه تیموری^۵

۱- کارشناسی علوم تربیتی، دانشگاه اراک

۲- کارشناسی آموزش و پرورش ابتدایی، دانشگاه آزاد

۳- کارشناسی زیست شناسی، دانشگاه تبریز

۴- دبیر آموزش و پرورش

۵- کارشناسی زیست شناسی عمومی، پیام نور زنجان

N.borji@gmail.com

چکیده

یادگیری مشارکتی، یک رویکرد آموزشی است که بر اساس همکاری، تعامل، و مشارکت فعال دانش آموزان در فرآیند یادگیری استوار است. این رویکرد آموزشی به دانش آموزان اجازه می‌دهد تا در فرآیند یادگیری خود فعالیت کنند، تجربیات خود را به اشتراک بگذارند، و از یکدیگر یاد بگیرند. عوامل موثر بر یادگیری مشارکتی عبارتند از: محیط آموزشی تعاملی، معلم به عنوان راهنما، همکاری و تعامل بین دانش آموزان، تشویق به انعطاف پذیری و خلاقیت. هدف این مقاله بررسی و تحلیل یادگیری مشارکتی و عوامل موثر بر آن می‌باشد؛ و روش تحقیق حاضر از نوع توصیفی است؛ و از نظر هدف کاربردی می‌باشد، با استفاده از کتب و مقالات معتبر علمی گرد آورده شده است. بنابر نتایج بدست آمده، به طور کلی یادگیری مشارکتی، با فراهم کردن فرصت‌هایی برای تعامل، همکاری و خلاقیت دانش آموزان، به آن‌ها کمک می‌کند تا مهارت‌های اجتماعی، تفکر انتقادی، و حل مسائل را تقویت کرده و به عنوان فردی خودآگاه و خود مدیریتی رشد کنند.

کلید واژه: یادگیری مشارکتی، دانش آموزان، عوامل مشارکتی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۱- مقدمه

آموزش یعنی یادگیری سریعتر و بهتر دانش آموزان و استفاده بهینه از وقت دانش آموزان. همچنین دانش آموزان علاوه بر یادگیری مطالب و اطلاعاتی که به طور منظم به آنها آموزش داده می شود، نحوه تعامل با دیگران و درک دیدگاه آنها را در محیط مدرسه می آموزند (آرنون و همکاران، ۲۰۰۸). البته، علاوه بر کسب مهارت ها و اطلاعاتی که به طور رسمی به دانش آموزان منتقل می شود، استفاده از مدرسه برای یادگیری و تمرین روش های تعامل با دیگران و ایجاد نگرش مثبت نیز مهم است. متخصصین تعلیم و تربیت در تلاشند تا تعریف قبلی تدریس را که از نظر آنها انتقال اطلاعات است به چالش بکشند تا از فرصت ها و منابع آموزشی در جهت بهتر، عمیق تر و گسترده تر یادگیری استفاده کنند و روش های مناسب و مفیدی ارائه دهند. تدریس به عنوان کمک کننده به دانش آموز در درک موضوع تلقی می شود. مشارکت دانش آموزان در فرآیند یادگیری به اندازه ای مهم است که برخی از کارشناسان آموزش، میزان مشارکت دانش آموزان در فعالیت های آموزشی را به عنوان معیاری برای ارزشیابی معلمان مطرح کرده اند. اگر بخواهیم یک معلم یا کلاس خوب را تعریف کنیم و آن را در یک جمله توصیف کنیم، معلم خوب کسی است که دانش آموزان را به کاوش و پرسش بیشتر ترغیب کند (گیفتر، ۲۰۰۸).

بنجامین بلوم پس از مطالعه و تحقیق گسترده در این زمینه به این نتیجه رسید که مشارکت دانش آموز در کلاس، روشن ترین شاخص اثربخشی آموزشی است (سیف، ۱۳۷۹). تئوری های جدید و پیشرفته یادگیری مشارکتی و تحقیقات گروهی نشان می دهد؛ که یادگیری، زمانی موثر است که یادگیرنده نقش رهبری را بر عهده بگیرد. معلم باید راهنما و رهبر باشد و سعی کند دانش آموزان را به طرق مختلف در فعالیت های کلاس مشارکت دهد. کلاس می گوید معلمانی که با روش غیرمستقیم تدریس می کنند؛ موثرتر از معلمانی هستند که این کار را انجام نمی دهند. زیرا دانش آموزان در روش یادگیری غیرمستقیم بیشتر مشارکت می کنند، و معلم دانش آموزان را به تفکر وا می دارد و آنها را در موقعیت یادگیری مشارکت می دهد، در حالی که در روش یادگیری مستقیم معلم فقط مطالب را آموزش می دهد. مشارکت دانش آموزان در فرآیند یادگیری، تنها به طرح سؤال از آنها خلاصه نمی شود، بلکه معلم باید دانش آموزان را به طور فعال در تمام مراحل یادگیری از جمله شروع درس، معرفی درس و جمع بندی آن مشارکت کند. همچنین معلمان باید در مورد روش کلاسی، نحوه مطالعه و روش ارزشیابی با دانش آموزان مشورت کنند و به نظرات و پیشنهادات آنها توجه کنند؛ زیرا دادن فرصت به دانش آموزان برای بیان نظرات خود نیازهای دانش آموزان را برآورده می کند. و از بسیاری از اختلالات رفتاری پیشگیری می کند (فضلی خانی، ۱۳۹۰).

روش یادگیری مشارکتی: در میان روش های مختلف تدریس و یادگیری که توسط متخصصان در نیم قرن اخیر توصیه شده است، به نظر می رسد روش یادگیری مشارکتی مؤثرتر از سایر روش ها بوده و از پشتیبانی تحقیقاتی بالایی برخوردار است.

اسلاوین (۲۰۰۹) از یادگیری مشارکتی به عنوان ابزاری برای تقویت مهارت های فکری و افزایش سطح یادگیری، به عنوان جایگزینی برای گروه بندی دانش آموزان بر اساس توانایی هایشان و به عنوان ابزاری برای بهبود روابط دانش آموزان از نژادهای مختلف و آماده سازی آنها برای بازی استفاده می کند. منشأ یادگیری مشارکتی، تعریف مشارکت است. (کاکان، ۲۰۰۸). این روش وضعیت مشارکتی را وضعیتی در نظر می گیرد که هر فرد تنها در صورتی می تواند به هدفی دست یابد که دیگران به هدف خود دست یابند و معتقد است که تعامل مشارکتی به مشارکت کنندگان تجربه روشنی از منافع مشترک، تلاش مشترک، توزیع برابر قدرت، اعتماد می دهد. و صداقت، در واقع به گفته وی، افراد (آرنون و همکاران، ۱۹۹۷) تکنیکی را ارائه کرده اند که با استفاده از تعریف وی از موقعیت های مشارکتی، در تلاش برای ارائه مدل عینی و کاربردی از موقعیت های

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

مشارکتی در یادگیری موفق بوده است. به آن تقسیم موضوع به قسمت های مختلف گفته می شود. ماهیت این تکنیک این است که دانش آموزان را ملزم می کند که با هم کار کنند، به یکدیگر آموزش دهند و برای رسیدن به اهداف خود به یکدیگر اعتماد کنند.

مبانی نظری و ادبیات پژوهش

تعریف یادگیری مشارکتی

یادگیری مشارکتی، یک رویکرد آموزشی است که بر این ایده متکی است که دانش آموزان به عنوان شرکت کنندگان فعال در فرآیند یادگیری خود عمل کنند. در این رویکرد، دانش آموزان فرصت دارند تا از تجربیات خود و تجربیات همکلاسی های خود بهره ببرند، با یکدیگر همکاری کنند، و از تعاملات گروهی و تیمی برای حل مسائل و ارائه راه حل ها استفاده کنند.

یادگیری مشارکتی به دانش آموزان امکان می دهد تا به صورت فعال در فرآیند یادگیری شرکت کنند، از تفکر انتقادی و خلاقیت خود استفاده کنند، و مسائل را از زوایای مختلف مورد بررسی قرار دهند. این رویکرد آموزشی به دانش آموزان کمک می کند تا مهارت های اجتماعی، همکاری، حل مسائل، و تفکر انتقادی خود را تقویت کنند و به عنوان فردی خودآگاه و خودمدیریتی رشد کنند.

یادگیری مشارکتی تأکید دارد که دانش آموزان نه تنها باید اطلاعات را فرا بگیرند، بلکه باید بتوانند این اطلاعات را در مواقع مختلف به کار بگیرند و به ارتقاء مهارت های خود در زمینه های مختلف بپردازند.

تاریخچه یادگیری مشارکتی

یادگیری مشارکتی، یک روش آموزشی است که به تدریج در طول تاریخ توسعه یافته است. در زیر تاریخچه یادگیری مشارکتی را به طور خلاصه شرح می دهیم:

۱. پیشینه فلسفی: اصول یادگیری مشارکتی می تواند به اندیشه های فلسفی از جمله پدر آموزش مدرن، ژان ژاک روسو، بازگردانده شود. او بر اهمیت تعامل فرد با محیط اطراف و تجربه مستقیم در یادگیری تأکید داشت.

۲. روش های آموزشی پیشین: روش های آموزشی مانند آموزش مبتنی بر مشارکت، آموزش مبتنی بر مسئله، و آموزش مبتنی بر پروژه از پیشینه یادگیری مشارکتی بوده اند.

۳. تأثیر جریان های آموزشی مختلف: جریان های آموزشی متنوعی مانند آموزش پروژه ای، آموزش تعاملی، آموزش خودآموزی و آموزش مشارکتی تأثیرگذار بر توسعه یادگیری مشارکتی بوده اند.

۴. پدیده اجتماعی و فناوری: با پیشرفت فناوری و افزایش ارتباطات اجتماعی، نیاز به یادگیری مشارکتی برای توسعه مهارت های ارتباطی، تفکر انتقادی و حل مسائل افزایش یافته است.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۵. تأثیر روش‌های نوین آموزشی: روش‌های نوین آموزشی مانند آموزش مبتنی بر بازی، آموزش معکوس، و آموزش همکارانه نیز به توسعه یادگیری مشارکتی کمک کرده‌اند.

از این رو، یادگیری مشارکتی به عنوان یک روش آموزشی مدرن و مؤثر در توسعه مهارت‌های زندگی و حرفه‌ای فرد در جوامع مختلف شناخته شده است.

عملکرد یادگیری مشارکتی

عملکرد یادگیری مشارکتی به شکل زیر است:

۱. شرکت فعال دانش‌آموزان: دانش‌آموزان به عنوان شرکت‌کنندگان فعال در فرآیند یادگیری خود عمل می‌کنند. آن‌ها فرصت دارند تا از تجربیات خود و همکلاسی‌های خود بهره ببرند و در فعالیت‌ها و تمرین‌ها شرکت کنند.

۲. تعامل و همکاری: دانش‌آموزان به صورت گروهی یا تیمی با یکدیگر در تعامل قرار می‌گیرند و به همکاری برای حل مسائل و ارائه راه‌حل‌ها می‌پردازند. این تعاملات به تقویت مهارت‌های اجتماعی و همکاری آن‌ها کمک می‌کند.

۳. توسعه مهارت‌های تفکر انتقادی و حل مسائل: یادگیری مشارکتی به دانش‌آموزان امکان می‌دهد تا از تفکر انتقادی و خلاقیت خود استفاده کنند و به دنبال راه‌حل‌های جدید برای مسائل بگردند. این امر به توسعه مهارت‌های تفکر انتقادی و حل مسائل آن‌ها کمک می‌کند.

۴. تشویق به انعطاف‌پذیری و خلاقیت: یادگیری مشارکتی دانش‌آموزان را تشویق می‌کند تا از انعطاف‌پذیری و خلاقیت خود استفاده کنند و راه‌حل‌های نوین برای مسائل پیدا کنند. این امر به توسعه مهارت‌های تفکر انتقادی و حل مسائل آن‌ها کمک می‌کند.

با این عملکردها، یادگیری مشارکتی به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا به عنوان فردی خودآگاه و خودمدیریتی رشد کنند و مهارت‌های مورد نیاز برای موفقیت در زندگی شخصی و حرفه‌ای خود را تقویت کنند.

ویژگی‌های روش یادگیری مشارکتی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

روش یادگیری مشارکتی ویژگی‌های منحصر به فردی دارد که آن را از سایر روش‌های آموزشی متمایز می‌کند. در زیر به برخی از ویژگی‌های اصلی یادگیری مشارکتی اشاره می‌کنیم:

۱. تعامل و همکاری: یکی از ویژگی‌های اصلی یادگیری مشارکتی، تأکید بر تعامل و همکاری بین دانش‌آموزان و معلمان است. این روش تشویق به اشتراک تجربیات، ایده‌ها و دیدگاه‌ها بین اعضای گروه را دارد.

۲. تجربه مستقیم: یادگیری مشارکتی بر تجربه مستقیم و عملی برای یادگیری تأکید دارد. این روش از فعالیت‌های عملی، پروژه‌ها، و واقعیت‌های محیطی برای ارتقاء یادگیری استفاده می‌کند.

۳. تمرکز بر مسئله: در یادگیری مشارکتی، دانش‌آموزان به حل مسائل و مواجهه با چالش‌های واقعی تشویق می‌شوند. این روش از مسائل و موضوعات واقعی و معمولاً پیچیده برای آموزش استفاده می‌کند.

۴. تفکر انتقادی: یادگیری مشارکتی از دانش‌آموزان خواستار تفکر انتقادی، ارزیابی موضوعات از زوایای مختلف، و پذیرش تنوع دیدگاه‌ها است. این ویژگی از اهمیت بالایی برای توسعه مهارت‌های تفکری است.

۵. آموزش معنادار: یادگیری مشارکتی به ارائه محتوای آموزشی معنادار و مرتبط با زندگی واقعی دانش‌آموزان توجه دارد. این روش از محتوایی که ارتباط مستقیم با تجربه و نیازهای دانش‌آموزان دارند، استفاده می‌کند.

با توجه به این ویژگی‌ها، یادگیری مشارکتی به عنوان یک روش آموزشی مؤثر و متفاوت در توسعه مهارت‌ها و دانش دانش‌آموزان شناخته شده است.

عوامل مؤثر بر یادگیری مشارکتی

یادگیری مشارکتی تحت تأثیر عوامل متعددی قرار می‌گیرد که می‌توانند به بهبود کیفیت و اثربخشی این روش آموزشی کمک کنند. برخی از عوامل مؤثر بر یادگیری مشارکتی عبارتند از:

۱. محیط آموزشی: محیط آموزشی باید تشویقی، امن و پذیرا برای همکاری و تعامل باشد. محیط‌هایی که فرصت‌های مناسبی برای گفتگو، تبادل ایده و همکاری فراهم می‌کنند، به یادگیری مشارکتی کمک می‌کنند.

۲. معلم مشارکت‌گر: نقش معلم در یادگیری مشارکتی بسیار مهم است. معلم‌ها باید توانایی تشویق و حمایت از همکاری و تعامل دانش‌آموزان را داشته باشند و به عنوان راهنما و مشاور در فرآیند یادگیری مشارکتی عمل کنند.

۳. همکاری و تعامل: همکاری و تعامل فعال بین دانش‌آموزان و اعضای گروه یکی از عوامل اساسی یادگیری مشارکتی است. تشویق به تبادل ایده، اعتماد به هم و حل مسائل به صورت گروهی به بهبود یادگیری کمک می‌کند.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۴. تنوع و تعداد اعضا: وجود تنوع در اعضای گروه‌ها و تعداد مناسب افراد می‌تواند به اثربخشی یادگیری مشارکتی کمک کند. تنوع دیدگاه‌ها و تجربیات افراد می‌تواند به افزایش خلاقیت و نوآوری در فرآیند یادگیری منجر شود.

۵. تحول و تغییر: یادگیری مشارکتی نیازمند تحول و تغییر در رویه‌ها و الگوهای آموزشی است. تشویق به انعطاف‌پذیری، تغییر و بهبود مستمر در فرآیند یادگیری می‌تواند به بهبود یادگیری مشارکتی کمک کند.

با توجه به اهمیت این عوامل، توجه به ایجاد محیط‌های مناسب، توانایی‌های معلمان در تشویق همکاری و تعامل، و ایجاد فرصت‌های مناسب برای همکاری و تعامل دانش‌آموزان می‌تواند به بهبود یادگیری مشارکتی کمک کند.

پیشینه پژوهش

عباسی اصل و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی که با هدف مقایسه اثربخشی سه روش یادگیری مشارکتی (گروه توسعه گروهی، دانش‌آموزان پازلی، یادگیری مشارکتی مهارت‌های اجتماعی) را برای دانش‌آموزان دختر پایه دوم دبیرستان ناحیه تبریز انجام دادند. گروه نمونه شامل ۹۷ دانش‌آموز در چهار پایه بود. نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای از این چهار کلاس، سه کلاس به‌عنوان گروه آزمایش و یک کلاس به‌عنوان گروه کنترل در نظر گرفته می‌شوند و سپس برای هشت نوبت در هر یک از گروه‌های آزمایشی، روش‌های یادگیری مشارکتی ذکر شده در بالا اجرا شد. گروه کنترل آموزش‌های عمومی دریافت کردند. برای جمع‌آوری داده‌ها از مقیاس شایستگی اجتماعی ماتسون در دو مرحله قبل و بعد از جلسه و همچنین برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، تحلیل واریانس یک طرفه و آزمون توکی بر اساس نتایج آن مطالعه استفاده شد. با مقایسه اثربخشی این سه روش بر شایستگی اجتماعی گروه آزمایش، میانگین تفاوت به‌دست‌آمده بین آن‌ها معنی‌دار نیست، اما در مقایسه با میانگین نمره آزمایشی گروه با گروه کنترل، میانگین تفاوت گروه آزمایش (الف) است. گروه بهبودی دانش‌آموزان و (ب) گروه کنترل معنی‌دار است. به عبارت دیگر، نتایج تفاوت‌هایی را بین این سه رویکرد در مورد تأثیرگذاری بر مهارت‌های اجتماعی نشان می‌دهد.

امامیان و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی که با هدف یادگیری مشارکتی در رشد خلاقیت دانش‌آموزان انجام شد، به این نتیجه رسیدند که خلاقیت بدون شک یکی از مهم‌ترین مهارت‌های مورد نیاز جامعه در ۱۲ قرن به ویژه در زمینه آموزش است. خلاقیت برای معلمان برای موفقیت در حرفه خود و برای دانش‌آموزان در محیط آموزشی جهانی امروز ضروری است. یکی از دروس اصلی و مهم در آموزش، خواندن است. یادگیری چیست؟ چگونه این اتفاق می‌افتد؟ نقش شرایط محیطی در این زمینه چیست؟ شرایط دانش‌آموز چگونه باشد تا یادگیری پایدارتر شود و در نهایت اینکه کدام روش‌های یادگیری نسبت به سایر روش‌های یادگیری مؤثرتر است از مواردی است که وی در تحقیقات مختلف با مقایسه دو روش به نتایج تقریباً یکسانی دست یافت. یادگیری سنتی و مشارکت و موفقیت هر یک از این روش‌ها در کمیت و کیفیت یادگیری است. همچنین در این مقاله به تأیید و تأثیر مثبت یادگیری مشارکتی در رشد مهارت‌های دانش‌آموزان اشاره شده است. نتایج حاکی از تأثیر معنادار یادگیری مشارکتی بر خلاقیت دانش‌آموزان بود.

شکاری (۱۳۹۱)، با مطالعه‌ای را طراحی و انجام دادیم تا تأثیرات یادگیری مشارکتی بر رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان را از نزدیک بررسی کنیم. این مطالعه نیمه تجربی در سال تحصیلی ۹۷-۹۷ در جامعه دبیرستانی شهرستان کاشان انجام شد. ۵۰ دانش‌آموز از دو کلاس در یک مدرسه با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. گروه آزمایش از روش یادگیری مشارکتی و گروه کنترل از روش سنتی استفاده کردند. پیش‌آزمون قبل از اجرای متغیرهای مداخله،

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

پس از آزمون بعد از اجرای آزمون و پی‌گیری نظرسنجی ۴۵ روز پس از مداخله انجام شد. برای جمع آوری داده‌ها از آزمون توسعه مهارت‌های اجتماعی متسون استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و تحلیل واریانس اندازه‌گیری‌های مکرر با استفاده از نرم افزار SPSS ۱۶ استفاده شد و نتایج نشان داد که میانگین نمرات گروه آزمایش بین پس آزمون و پیگیری تفاوت معنی داری نشان داد. در دو گروه پیش آزمون و کنترل اجرا شدند.

روش تحقیق

روش تحقیق حاضر از نوع توصیفی است؛ و از نظر هدف کاربردی می باشد، با استفاده از کتب و مقالات معتبر علمی گرد آوردی شده است.

نتیجه گیری

پژوهش حاضر بررسی و تحلیل روش یادگیری مشارکتی و عوامل موثر بر آن صورت گرفت؛ یادگیری مشارکتی در مدارس می‌تواند تأثیرات مثبت بسیاری بر دانش‌آموزان، معلمان و محیط آموزشی داشته باشد. برخی از تأثیرات مثبت یادگیری مشارکتی در مدارس عبارتند از: افزایش مشارکت و تعامل دانش‌آموزان، تقویت مهارت‌های ارتباطی و همکاری، توسعه تفکر انتقادی و خلاقیت، احساس تعلق و ارزشمندی، تشویق به تفکر دیدگاه‌های متنوع؛ همچنین عواملی موثر بر یادگیری مشارکتی در مدارس عبارتند از: رهبری مدرسه، معلمان مشارکت‌گر، محیط آموزشی مناسب؛ با توجه به اهمیت این عوامل، ایجاد محیط‌های آموزشی مناسب، توانایی‌های معلمان در تشویق مشارکت فعال دانش‌آموزان و توجه به نیازها و توانایی‌های ارتباطی و همکاری دانش‌آموزان می‌تواند به بهبود یادگیری مشارکتی در مدارس کمک کند.

منابع

۱) منابع فارسی

- امامیان خشتی، مهدیه و زینب دولت‌شاه (۱۳۹۵) نقش یادگیری مشارکتی در پرورش خلاقیت دانش‌آموزان، دومین کنفرانس سراسری دانش و فناوری علوم تربیتی مطالعات اجتماعی و روانشناسی ایران، تهران
- سیف، علی اکبر، (۱۳۷۹)، روانشناسی پرورشی (روانشناسی آموزش و یادگیری)، انتشارات آگاه، تهران. سیف علی اکبر (۱۳۸۰). روانشناسی پرورشی (روانشناسی یادگیری و آموزش تهران: مؤسسه انتشارات آگاه.
- صادقیان، نبی اله (۱۳۸۱) ویژگی‌های مدرسه اثر بخش و کارآمد مجله رشد معلم دوره هیجدهم، شماره ۶. صادقی، عباس حسینی فاطمه (۱۳۸۷) بررسی دیدگاه‌های دانشجویان در مورد تدریس مطلوب در دانشگاه گیلان، مجله آموزش عالی ایران (۲) ۱۲۳-۱۴۸
- صافی، احمد (۱۳۸۳). مدیریت و برنامه ریزی در آموزش و پرورش تهران: انتشارات اداره کل آموزشهای ضمن خدمت وزارت آموزش و پرورش چاپ چهارم.
- صیادپور، زهره صیادپور مرجان (۱۳۹۶). بررسی تأثیر یادگیری مشارکتی بر اضطراب و انگیزه پیشرفت تحصیلی نشریه: پژوهش در نظام‌های آموزشی شماره زمستان ۱۳۹۶ دوره ۱۱، شماره ۳۹، ص ۷-۱۳ عباس پور، عباس (۱۳۸۲). واکاوی مفهوم ساختار و نقش و اهمیت آن در حل مسائل آموزشی و پرورشی، فصلنامه مدیریت در آموزش و پرورش. شماره ۳۳-۳۴.

عباسی اصل رویا، سعدی پور، اسماعیل اسدزاده، حسن (۱۳۹۵) مقایسه اثر بخشی به روش یادگیری مشارکتی بر مهارت های اجتماعی دانش آموزان دختر پایه دوم راهنمایی رویکردهای نوین آموزشی ۱۱(۱):۱۲۴-
فضلی خانی، منوچهر، (۱۳۹۰)، راهنمای علمی یادگیری مشارکتی و فعال، انتشارات مدرسه، تهران.
فیلدمن، فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، سال اول، شماره ۴، ص ۲۳-۴۴- سوزان الیس و سوزان والن (۱۹۹۸)
آشنایی با یادگیری از طریق همیاری ترجمه: طاهره رستگار و مجید.

(۲) منابع انگلیسی

- Geffner, R.A& others. (۲۰۰۸). The effects of Hartman. Pr (۲۰۰۲), Difine and discripe, (۱)
Gooprative learning. Candidate gadaada.
Slavin R.E.(۲۰۰۹). Cooperative learning student team(۲) Washington, d.c: national (۲)
education association.
Slavin, R. E. (۱۹۹۰). Cooperative learning and the cooperative school. Educational (۳)
Leadership, ۴۵(۳), ۷-۱۳.